

עיון במעשה זמרי

לאור שאלת הידיעה והבחירה בחסידות איזביצא

יהודה ברוך גרינפלד הי"ד

הקדמה

מי השלוח¹ לפרשת פינחס דורש²: "וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, ויקח כו', ולא יעלה ח"ו על הדעת לומר שזמרי הי' נואף ח"ו כי מן הנואף לא עשה הקב"ה פרשה בתורה, אך יש סוד בדבר זה, דהנה יש יו"ד נקודות בזנות, הנקודה האי' מי שמקשט עצמו והולך במזיד לדבר עבירה היינו שהאדם בעצמו מושך עליו היצה"ר, ואח"ז (=ואחרי זה) יש עוד ט' מדרגות, ובכל המדרגות שניטל מהאדם כח בחירתו ואי אפשר לו להמלט מעבירה, עד המדרגה היו"ד, היינו מי שמרחיק עצמו מן היצה"ר ושומר עצמו מן העבירה בכל כוחו עד שאין ביכולתו לשמור א"ע (=את עצמו) יותר מזה, ואז כשנתגבר יצרו עליו ועושה מעשה אז הוא בודאי רצון הש"י, וכענין יהודא ותמר, ואיהי בת זוגו ממש.

וזה הענין הי' גם כאן, כי זמרי הי' באמת שומר עצמו מכל התאוות הרעות, ועתה עלתה בדעתו שהיא בת זוגו מאחר שאין בכוחו לסלק א"ע מזה המעשה. ופנחס אמר להיפך שעדיין יש בכוחו לסלק עצמו מזה, וזה שמרמז הגמ' יו"ד ניסים נעשו לפנחס, וכדאיתא שם אלו פירש זמרי והרגו לפנחס הי' פטור כי באמת הי' כאן שקול הדעת כי גם על פנחס הי' מקום לבעה"ד לחלוק שמצוי בו מדה הנראה לעינים שהוא כעס כמו שבאמת טענו עליו זאת והי' הדין בזה שודא דדיינא ופירש ר"ת על זה שיכולת הדיין ליתן לקרוביו, ולכך יצא פנחס זכאי לפי שהי' קרוב למרבע"ה. וז"ש ושם האיש ישראל המוכה, היינו שהקב"ה הראה לפנחס אחר מעשה שעשה עם מי הי' המלחמה שלו שאל יחשוב כי נואף גמור היה ח"ו, ופנחס מחמת שהי' בא מזרע יוסף שנתברר בסיגופים ונסיונות בענין זה ולכך הרע בעיניו מאד על מעשה זמרי, וע"ז נאמר כי נער ישראל ואוהבהו, וזה ממש ענין פנחס שהי' דן את זמרי לנואף בעלמא, ע"כ דן אותו קנאין פוגעין בו ונעלם ממנו עומק יסוד הדבר שהי' בזמרי כי היא היתה בת זוגו מששת ימי בראשית, כמו שמבואר בכתבי האר"י ז"ל, עד שמרבע"ה לא הכניס את עצמו בזה לדונו במיתה ונמצא שפנחס הי' במעשה הזה כנער היינו שלא הי' יודע עמקות הדבר רק עפ"י עיני שכל אנושי ולא יותר, ואעפ"כ הש"י אוהבו והסכים עמו, כי לפי שכלו עשה דבר גדול בקנאתו ומסר את נפשו".

מדברי מי השלוח ניתן להבין כמה דברים:

- א. כאשר מדברים על 'הבנה נשמתית' – אין הכוונה דווקא להתגלות שכלית רוחנית; גם רגש שאינו שייך לחיי האדם (מבחינת רמתו הרוחנית) ואינו יכול לעמוד בו, מהווה סימן שאפשר לדון על פיו ולהסיק מסקנות רוחניות.
- ב. לכאורה, ניתן להבין מהדברים, שזמרי היה בסדר גמור ועשה שיקול נכון בבחירתו לחטוא; שיקול זה הוא של אדם פרטי בבחירתו.
- ג. הקב"ה סולח לפינחס למרות שעשה מעשה שלא כדין, מפני שעשה מה שהוא חושב לנכון על פי דעתו.

¹ לרבי מרדכי יוסף מאיזביצא.

² ד"ה "וירא".

על שתי ההבנות האחרונות ניתן להקשות כמה דברים :

א. מעיון במקור בכתבי האר"י ז"ל³, לא נראה שהוא סובר שזמרי היה בסדר.
ב. אם זמרי היה בסדר, איך יתכן שהקב"ה סולח לפינחס ועוד מעניק לו שכר על מעשה שאין לו כל הצדקה?

ג. גם מלשונו של מי השלוח בעצמו לגבי זמרי, בגלות הקב"ה לפינחס את עומק מעשה זמרי – משמע שלא היה בסדר, שהרי הלשון היא שלא היה "נואף גמור", אבל קצת נואף כן היה. מתוך כך החלטנו ללמוד מעט על נושא הבחירה בחסידות איזביצא, ולעמוד על חטא זמרי וצדקת פינחס. שמעתי פעם מהרב אלי בזק, כי בלימוד גמרא בעיון יש ללומדים פעמים רבות בעיה, בכך שכל הקושיות נפרסות לפני הלומד והוא אינו יודע לצאת מן הקושיות ולסדר את הדברים כך שיצא מן הלימוד גם עם מסקנות ולא רק עם קושיות. בלימוד לקראת כתיבת עבודה זו נפרסו הרבה קושיות, ורב הקשה על הנאמר, אך את מה שאפשר לומר השתדלנו לכתוב.

פרק א': מקום הבחירה – הלב

בפרשת וישב⁴ כתב מי השלוח: "זש"ה ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד. והי' אחרי כן אשפוך את רוחי. זקניכם חלומות יחלמו ובחוריכם חזיונות יחזו, היינו כל המעשים הנעשים בעולם נראים למעשה בשר ודם אך מהרהור והמחשבי נראים שהם מעשה הש"י".

ובפרשת נצבים⁵ הוא מבהיר יותר: "שבדעת האדם שפעולותיו המה בבחירתו, ועל מחשבתו מכיר האדם שהוא מהש"י, כי איך יתפאר שמחשבתו בידו מאחר שאין אדם יודע מה יחשוב ביום מחר לכן מכיר האדם שריהטא דמוחא אינם מצדו". ונראה מדבריו, שהוא מבין שהמחשבות שבאות לאדם אינן בשליטתו, אבל המעשים שעושה נמצאים בשליטתו.

כדי להבין את דבריו יותר, נתבונן בקטע מרבי צדוק הכהן מלובלין בספרו קומץ מנחה⁶: "כי הזמן הוא מחולק עבר הוה ועתיד וביד האדם רק ההוה דמה שהי' כבר הוא ואשר להיות ביום מחר אינו בידו. וכן מתחלק בנפש כידוע והם מחשבה שבמוח ורצון שבלב ומעשה, והבחירה היא בלב כמשז"ל כל האיברים כמו שבראתי חוץ מן הלב שנאמר עקוב וגו' ושם יצ"ט ויצ"ר לב חכם וגו', אבל ראשית המחשבה מהש"י וכמ"ש במק"א על נשמה שנתת בי טהורה וכן גמר המעשה כמ"ש במק"א שזה שאמרו אלמלא הקב"ה עוזרו כו' רק בלב מקום היגיעה לאדם". כלומר, מסביר לנו רבי צדוק הכהן מלובלין, שישנם שלושה חלקים באדם, והם:

1. מח – נקודת הופעת המחשבות באדם. המחשבות מגיעות מלמעלה ואין האדם שולט בהן אלא הן באות אליו גם בלא רצונו (יש שני סוגי מחשבות: כאלו שבאות מן הסביבה, מה שהאדם פוגש, וכאלו שבאות בנס מלמעלה בלי קשר לחיי האדם, אבל שתיהן בסופו של דבר אינן בשליטתו והן באות אל האדם באופן אינטואיטיבי). המח הוא נשמה טהורה, כי בסופו של דבר כל המחשבות באות ליצור משהו חיובי באדם.

³ כפי שצוטטו במקורות המובאים במי השלוח בהוצאת המכון להוצאת כתבי רבנו הקדוש מאיזביצא ראדזין (בני ברק שנת תשנ"ה, עמ' ק"ה): "וזה לשון האר"י ז"ל במאמר פסיעותיו של אברהם אבינו ע"ה הנדפס מחדש בספר... ובאולי כי גם כזבי היא שיורי הקליפה לדינה אימו של שאול, והיא בת זוגו זולתי שאכלה פגה ועדיין לא היתה ראויה".

⁴ ד"ה "וישב יעקב".

⁵ בחלק שני, ד"ה "כי אתם" (השני).

⁶ אות נ"ב.

2. לב – שם יצר טוב ויצר רע, כלומר – זהו החלק החי באדם, בו מתרוצצות מחשבות ורגשות לכאן ולכאן, והאדם בכוחו להחליט ולבחור מה לעשות עם המאבק הפנימי שיש בו, וכיצד להכריע בו.

3. מעשה – גמר המעשה, ההוצאה לפועל של רצון האדם, מתוך המאבק שבלב. גם המעשה אינו תלוי ביכולת האדם, פעמים יטעה בניתוח המציאות ומתוך כך ישגה במעשהו, ופעמים תיקח המציאות את מעשהו למקום אחר מאשר המקום אליו התכוון, או שלא יהיו בו די כוחות לבצע את אשר החליט, וזה "אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו"⁷.

משמע בדברי רבי צדוק, שמהתבוננות פשוטה בעולם נראה שהבחירה של האדם היא בלב, כלומר, בהחלטה הפנימית בינו לבין עצמו, האם ללכת עם הטוב שברצונו או עם הרע. וזה, לעניות דעתנו, גם מה שאומר מי השלוח, כלומר, כאשר הוא מדבר על 'מעשים' – הכוונה היא ללב אצל רבי צדוק, וכאשר הוא מדבר על 'מחשבה' – הכוונה למח אצל רבי צדוק.

פרק ב': הכל בידי שמים, אפילו יראת שמים

בפרשת נצבים שם ממשיך מי השלוח ומסביר: "ועל זה תלמד לנו התורה שנלמוד סתום מן המפורש. שכמו שעל המחשבה מבורר לפנינו שהוא מהשי"ת, כן יעבוד האדם לברר לעצמו בהוכחות מבוררות לשמוע בלמודים ולהוכיח שגם מעשיו הם מהשי"ת, ולא רק משפה ולחוץ יאמר כן אך מעומק לבו לברר לעצמו שהמחשבה והמעשה הכל הוא מהשי"ת".

כלומר, מי השלוח נותן הדרכה לאדם – להפנים ולחיות את העולם באופן כזה שיכיר שה' נמצא בכל דבר, ושגם בלבו, גם בהחלטותיו – ה' נמצא ופועל, ולא להישאר רק בהכרה שה' משגיח מלמעלה באופן כללי בלבד.

ומדוע על האדם לחיות הכרה זו? מסביר שם מי השלוח: "וכאשר ייטיב מעשיו יקבל שכר על שניהם, וחלילה כאשר יכשל בעון חלילה וישוב בתשובה, זה ההכרה תהיה לו לזכות לכפר לו גם על המעשה". כלומר, אין לו לאדם על ידי הכרה זו להזניח את עשייתו-בחירתו, אלא שרמת חיים כזו שאומרת "הכל מה'", אצלה גם החטא קרה מה'.

ברסיסי לילה⁸ מסביר רבי צדוק: אברהם – הוא מידת החסד, הופעת שורש "אנכי"; כלומר, אברהם מגלה שיש טוב בעולם, שיש בורא המוביל את האדם והעולם לכיוון חיובי, והאדם שייך למגמה זו. יצחק – הוא מידת היראה, הרחקת הרע; לאחר שההכרה הופיעה, צריך גם לשמור עליה מפני הדברים המשכיחים אותה – התאוות, השקיעה בחיי העולם הזה. יעקב – הוא מידת האמת, הוא נולד בעל נפש בהמית מושלמת, רואה את הכיוון החיובי של החיים, וגם יודע להיזהר מן השכחה שמעלימה אותו.

אברהם ויצחק חופרים בארות, יעקב לעומת זאת רק גולל את האבן מעל פי הבאר ולא חופר, כי זהו תפקידו של יעקב – הוא מגלה את העובדה שכל העולם כולו אלוקי, חושף את הקיים, בעוד שאברהם ויצחק חופרים במציאות סתומה דרך חדשה, עובדים ומשתדלים. אברהם ויצחק הם הטהרה – ניקוי העולם מזוהמתו, ואילו יעקב הוא הקדושה, או יותר נכון 'המקדיש', שכן פעולת ההקדש מגלה שהחפץ המוקדש שייך לקודש. כל אב מוליד צאצאים שמגלים שהצליח בפעולתו, וכך גם הוריש יעקב לעם ישראל תחושה פנימית מולדת שהמציאות כולה אלוקית. אלא שבהכרה

⁷ קידושין דף ל':

⁸ אות מ"ב (מהדו"ה ברכה, עמ' 93-90).

זו טמונה סכנה, ואולי בהגברת תחושה זו, כפי שמציע המי השלוח – הסכנה גדלה. על סכנה זו נעמוד בפרק הבא.

פרק ג': הסכנה – פריקת עול

הגמרא בסנהדרין⁹ מספרת, שתמנע באה להתגייר אצל אברהם, יצחק ויעקב – ולא קבלוה. הלכה ונישאה לאליפז בן עשו. כמו כן מופיע בכמה מקומות¹⁰, שהפסוק "ותמנע היתה פילגש"י¹¹ שווה לפסוק "שמע ישראל"¹². מסביר רבי צדוק ברסיסי לילה שם¹³: "ואמרו ז"ל שרצתה לדבק בו תמנע (ביעקב) והרחיקה, כי על ידי ההכרה שהכל מהש"י, הנה יוכל לבוא על ידי זה לקלות ראש ולפריקת עול [וכדרך שאמרו בספר ברית מנוחה על ידי הכרת מעלת ישראל ע"ש], ויחשוב אדם שיעשה כל התועבות וגם זה הכל מהש"י על ידי הכרה זו".

כלומר, על ידי ההכרה שהכל מאת ה', יכול האדם לבוא לידי המחשבה שהוא יכול לעשות מה שהוא רוצה, שהרי את כל מעשיו מנחה ה'. וזה הרבה יותר קרוב לקרות, ככל שהכרה זו יותר ברורה אצל האדם; מובן שזה נובע במידה מסוימת מנגיעה אישית, אבל הבעיה קיימת בכל מקרה. אליפז גדל אצל יצחק, גם הוא מכיר בה', ומכיר שצריך להימנע מלעשות רע בחיצוניותו, והוא מכיר גם שהכל מה', אבל בפנים זה גורם לו להחליט שהוא יכול לעשות הכל, שהרי ה' נמצא גם במעשיו הרעים, ולכן חי עם פילגש, שהיא בנסתר ושמה 'תמנע', כל מה שנמנע לעשותו בגלוי.

מתוך כך, האמירה שפסוק "ותמנע היתה פילגש"י שווה לפסוק "שמע ישראל" – מקבלת משמעות חדשה; אין הכוונה רק לומר שפסוק זה גם הוא כולו חלק מהתורה – קדוש ואלוקי, על אף העובדה שממבט ראשון הוא נראה מוזר, אלא ישנה כאן כוונה נסתרת. ההשוואה הינה דווקא ל"שמע ישראל", שמשמעותו היא שכל המציאות אלוקית, ה' נמצא בכל, והפסוק "ותמנע היתה פילגש"י מקביל לפסוק זה מבחינת משמעותו התוכנית, רק שהמשמעות המעשית שלו הפוכה.

הבית יעקב¹⁴ בפרשת בא¹⁵, שם טענה דומה בפי פרעה מלך מצרים: "והנה כי פרעה טען כי מאחר שה' יתברך הוא הבורא ואני הנברא, ממילא כל מה שהוא עושה הוא רצון הבורא. לפי שגם בדעתנו נרצה לקיים רצון הבורא יתברך והם ירצו בהפך". הבית יעקב מוסיף כאן נקודה נוספת, במקור נביעתה של המחשבה ה'אליפזית', והיא הנגיעה העצמית – בני ישראל רוצים לעשות רצון ה', ואילו המצרים רוצים לעשות רצון עצמם. בתוך אמירה זו טמון ההבדל בין שתי השקפות עולם אלו, שרק לכאורה נובעות ממקור אחד.

פרק ד': שותפות מתוך מוגבלות, לפעול עם א-ל

בכמה מקומות בכתבי רבי צדוק הכהן¹⁶, מי השלוח והבית יעקב¹⁷, מופיע פתרון לבעיית הידיעה והבחירה. העיקרון שפותר בעיה זו הוא **הבחירה הינה דמיון**, התחושה העצמית של האדם

⁹ סנהדרין דף צ"ט:

¹⁰ תנא דבי אליהו זוטא, סו"פ ב'.

¹¹ בראשית ל"ו, י"ב.

¹² דברים ו', ד'.

¹³ עמ' 93.

¹⁴ לרבי יעקב בר מרדכי יוסף מאיזביצא.

¹⁵ ד"ה "ויאמר ה'".

¹⁶ תקנת השבין, סי' ו' (מהדו' הר ברכה, אות ה' עמ' 36), צדקת הצדיק אות מ'.

גורמת לו שלא יחוש במציאות האלוקית העליונה המובילה אותו בכל מהלכי חייו. מסביר זאת מי השלוח בפרשת נצבים⁵: "וזה שאמר דוד המלך השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, היינו שהשי"ת ממדת טובו הציב שידמה לאדם שביגיע כפיו זכה אבל באמת לה' הארץ ומלואה שהמעשה היא ג"כ מהשי"ת". כלומר, על מנת שתהיה עבודה והאדם יהיה פועל טוב מעצמו, מוכרחים להיות הסתרים, על מנת שלא יראה האדם שכל מעשיו קבועים מראש ויוכל לפעול. ברם, פתרון זה הינו רק פתרון מחשבתי ולא פתרון קיומי. וכדברי רבי צדוק¹⁸: "היינו דהכל מסודר מהשי"ת שרצה שיהיה כן וממנו יצאו כבושים. אלא שבעולם הזה שהוא עולם הבחירה דבר זה כבשי דרחמנא, שהוא טמיר ונעלם איך הכל מידיעת השי"ת, שזהו קושית הידיעה והבחירה שכתב רמב"ם שאי אפשר להשיג ידיעתו יתברך, ודבריו חיים וקיימים שבעולם הזה אי אפשר לעמוד על זה איך יכוננו יחדיו". מכאן נראה, שישנה חלוקה בין הבנה כללית אצל האדם לבין הבנה ברמה של חיים¹⁹, ועל בסיס חלוקה זו נביא את דבריו הבאים של רבי צדוק הכהן מלובלין.

רבי צדוק כותב²⁰ בתשובה על הגישה ה'אליפזית', אותה הצגנו בפרק הקודם: "ודבר זה אין לו תקנה אלא למחות, כי באמת מפי עליון לא תצא הרעות, רק בהשתדלות אדם. אלא שמכל מקום זה אמת שגם עמלק מכלל הבריא, והיינו שיש בבריא שורש רע. והוא אכילת עץ הדעת שהוזהר אדם הראשון, שהוא רק הידיעה ברע, זהו שורש הרע שרצה השי"י שיהיו נבראים שיוכלו לדעת ברע גם כן, ואף זה לא נבראו שידעו ברע, רק כשיאכל מעץ הדעת ידע ברע גם כן, והוזהר שלא לאכול ושלא לידע ברע גם כן. רק מכל מקום הבחירה ניתן בידו לאכול ואח"כ לידע ואח"כ לעשות הרע בפועל. והם המשכת כל מיני רע דעכו"ם, דשאר שבעיסה ושעבוד מלכויות הכל אחד, הנמשכות מצד ראשית הבחירה. ועמלק הוא ראשית דרע דקביע וקיימא מהתחלת הבריא בכח הבחירה, ואין בכח יד אדם לבערו רק מלחמה לה' וגו', ורק והיה בהניח וגו' אז תמחה וגו', שכאשר יהיה הנייחא מכל מיני רע, שישגו לקדושת שבת מעין עולם הבא בפועל ממש, אז יוכלו למחותו לשורש הרע דקבוע וקיים, על ידי הקדושה דקביעא וקיימא. אבל בעולם הזה אין הכח אלא בזכירה, היינו דשורש עמלק שהוא שורש הרע אי אפשר להרחיק כלל, אלא על ידי הזכירה אשר עשה, דהיינו מה שנמשך ממנו, שזה רע בפועל. ושם האדם העובד את ה' יכול לנצח ולהתרחק מזה".

כאשר אנו מדברים על דבקות בקדוש ברוך הוא, איננו מדברים על דבקות בעצמותו אלא במידותיו, כלומר, בפגישה של האדם עם ההנהגה האלוקית של העולם²¹. האדם הוא מוגבל, ראייתו היא חד צדדית ולא כוללת, ועל כן ההכרה של הטוב אצלו מוכרחת לבא על סמך שלילת

¹⁷ פרשת וישלח, אות ה'.

¹⁸ תקנת השבין, סי' ט"ו (אות נ"א, עמוד 201).

¹⁹ תקנת השבין, סוף סי' ג' (אות י', עמ' 18): "שגילה חזקיה וישעיה בזה, דיש כבשי דרחמנא וסוד ורוז שנגלה לו יתברך לבד, אע"פ שגוף הסוד לא נתגלה מכל מקום נתגלה דבר זה שיש סוד".

²⁰ רסיסי לילה אות מ"ב (עמ' 94).

²¹ ליקוטי אמרים (לרבי צדוק הכהן מלובלין), אות י"ג: "כנודע דעצמות האין סוף לית מחשבא תפיסא ואין נתפס בשום שם וכינוי כלל רק מצד התפשטות מדותיו באצילות קדשו שזה היה בעת הבריא, רצה לומר שרצה ה' יתברך לברוא נבראים שיכירו כח מלכותו והתפיסה וההכרה שיש לנבראים בו זה נקרא עולם אצילות כפי חלוקת פרטי מדותיו... וזהו סוד הנסירה שפירש האריז"ל בעולמות עליונים כנזכר למעלה היינו דהכל אחד כפי הבדל ההכרה של הנבראים באמיתות ה' יתברך הוא עצמו הבדל בעצם אצילות קדשו".

הרע²² – זה טבעו של העולם הזה. ולכן, קיומה של דבקות אלוקית מחייב קיום של רע מצד הסתכלות האדם, שזה פירוש האמירה "שורש הרע דקבוע וקיים, על ידי הקדושה דקביעא וקיימא"²⁰, ומצד שני, גם מחייב את האדם לשלול אותו כדי להגיע לדבקות. ההסתכלות על הכל בתור שווה וטוב, הינה הסתכלות שאינה בתחום יכולתו של האדם, כלומר, בתחום יכולת ההפנמה שלו, הפיכת ידיעה זו לחיים ממשיים הכוללים גם הבנה. הניסיון לעשות זאת – שולל מהאדם את דבקותו האלוקית.

מתוך כך מובן, שההתמודדות עם עמלק היא מתוך זכירה שזה רע בפועל, כלומר, עמלק זה הצד שקיים במציאות ונראה כרע – מכח זה שהאדם צריך סינון על מנת לפגוש בטוב. וכאשר יש לאדם מאבק פנימי, והוא אינו רואה בוודאות מה טוב ומה רע (מאבק זה נוצר בעקבות חטא אדם הראשון; עד אז האדם ידע רע רק באופן חיצוני, ומאז הרע נכנס לתוך אישיותו. וזה פירוש דברי רבי צדוק, שהאדם נברא רק שידע ברע ולא לעשות רע), כיצד יידע לבחור? על כן יש לאדם סימן ברור – מה שבונה את העולם זה טוב, ומה שהורס – תזכור את תוצאותיו ועל תיגע בו.

ונוסיף את דברי הבית יעקב²³: "כי באמת יש בהנהגת ה' יתברך עם בני האדם שני ענינים – אחד מדעת האדם והשני שלא מדעתו. וכמו שהאב ירצה ללמד את בנו אז ישלח אחד להכותו כדי ללמדו מוסר והוא לטובת הבן ואם ירצה להיטיב לבנו אז שולח לו ביד אחד מתנות ושניהם לטובת הבן. והנה לזה ששולח להכותו כדי ללמדו מוסר, לזה יש כח גדול יותר מזה ששולח בידו מתנות, כי מזה יבוא להבן טובה יותר מכפי דעתו. אבל בצד אחד, השני נכבד מהראשון כי בהשליח אין בלתי שליחותו וזה שנשלח בעבר אחד עם דעת אביו, וזה שמכה עומד הפך דעת אביו, אף כי בעומק מזה יצמח לבן יותר טובה אך לא מצד השליח כי השליח הוא רק רע".

הקב"ה פועל בהיסטוריה, באנושות; יוצר מהלכים שבונים דברים בעולם, בונים את האדם. מהלכים אלו הם בלתי נמנעים, השאלה היא רק האם האדם שותף לעשייה האלוקית בדעתו וברצונו, או שהוא מובל בלי דעת אל מה שמיועד לו. האדם שבוחר לעשות רצון עצמו – בסופו של דבר נשאר מחוץ לפעולה העיקרית של המציאות, ומתוך כך גם העשייה שלו שלילית, שהרי הוא באותו רגע באמת אגואיסט ופועל ברצונו רק לטובת עצמו.

נסכם את הדברים: לאדם יש במציאות רמת חיים מסוימת, רמת מוסריות, ועל פי רמה זו הוא צריך לחיות. היות ויכולת הקליטה החיה של האדם אינה כוללת ראייה כללית של המציאות, הרואה את הטוב והרע ב"חדא מחתא", כיוצרים ביחד תמונה שלמה – לכן היכולת של האדם לפגוש בטוב היא דווקא על ידי שלילת הרע. מתוך כך, עבודת ה' שלו היא שותפות ברצונו ובדעתו בפעולת ה' במציאות. ואם כן, האדם שבוחר לעשות רצון עצמו, מתוך אמירה ש"ממילא הכל מה'", מאבד את המשמעות העיקרית לחייו; אלא שהאדם ששקוע לגמרי בעצמו – אינו רואה כלל עניין זה.

פרק ה': המסקנות לעניין מעשה זמרי

²² רסיסי לילה, אות מ"ח (עמ' 120): "ומצד שהאור מברר שזה טוב ממילא נגלה גם כן ההיפך. כי כן כל מצוות התורה בעשה ולא תעשה זה טוב וזה רע, והוא מסטרא דעץ הדעת טוב ורע דמתמן פסול וכשר כו' כידוע בזוהר (ח"א כ"ז, א'). כי על ידי הידיעה ואור הדעת, שהוא דרגא דמשה רבינו ע"ה, המאיר בנפש, נמשך גם כן מצד טבע הבריאה הנותנת גבול לכל דבר, שיוכל לצאת מהגבול ולדעת רע גם כן".

²³ פרשת בא, ד"ה "ויאמר ה'".

נחזור למעשה זמרי. על פי מה שראינו אצל מי השלוח, זמרי אינו סתם אדם שתאוותו השתלטה עליו; הוא אדם רציני מאוד, נשיא שבט בישראל, אדם שיכול לעמוד בפני כל התאוות שבעולם. אם כן, מדוע הוא חוטא? מפני שתאוה זו שבאה אליו ואינו יכול לעמוד בפניה חרף גדולתו, מלמדת אותו כי מדובר בבת זוגתו הנשמטית. אם כן, זמרי עומד בעצם בפני מאבק פנימי גדול; מצד אחד, עומדת הכרתו התורנית שאסור להתחתן עם גויה, ומצד שני, הוא סבור שמדובר כאן בקשר נשמתי עמוק. שני הצדדים הם לכאורה "רצון ה'", ומתוך כך הוא בוחר ללכת עם ההבנה ה"נשמטית" שלו. כפי שאמרנו בהקדמה, נראה מדברי מי השלוח שהוא סובר שזמרי צדק בשיקול דעתו.

נצטט את דברי הבית יעקב²⁴, שלעניות דעתנו הם עומק דברי מי השלוח: "ולא רמו עיניי – הוא שלא עשיתי דבר שאינו זך וישר לנגד עיניי. כי אף באיש צדיק יצא לפעמים שלבו כוסף לדבר, והוא מפני שיש בה טובה צפונה. אך אינו זך וישר לנגד עיניו, והוא כי עוד צריך זמן. 'אם לא שויתי ודוממתי נפשי' – שלא עשיתי דבר עד כי צפיתי שיהיה זך וישר מכל צד. 'כגמול עלי אמוי' – שהבטתי שלא ישיג מאהבת ה'. 'כגמול עלי נפשי' – שיהיה זך וישר גם לנגד עיניי. זהו 'יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם', כי אחר כך יצווה ה' את הברכה אשר לא תוסף עצב, שיתן כל הטובות לישראל בגודל התפשטות. והנה, זמרי טען כי מאחר שהוא מבין כי נמצא בזה הנפש קדושה ושייכת אליו, כמבואר בכתבי האר"י ז"ל, אכן לפי שהיה נגד עיניו זה היה החטא, שגם הוא עצמו היה מבין כי אינו זך נגד עיניו. וזהו שנאמר בפינחס 'תחת אשר קינא לאלוהיו', לפי ערך גבול התפיסה אשר חלק ה' יתברך לבריותיו בעולם. כי באמת נמצא עומק בזה המעשה דזמרי. כי אחרי אשר נבחר לנשיא על ישראל על פי ה' ועל פי משה רבינו עליו השלום, לא יתכן כי היה נואף חסר לב חס ושלום. וכמבואר בכתבי האר"י ז"ל".

מתוך דברי הבית יעקב, נראה שזמרי טעה בבחירתו ללכת עם השיקול הנשמתי, כי אי אפשר לעשות דבר ש"אינו זך וישר לנגד עיניו", כלומר, מתאים גם ליכולת התפיסה האנושית של האדם על פי התורה. ובזה פינחס זוכה בדין מול זמרי, למרות שהיה קשה לדון כפי שדן פינחס את זמרי, אלא שפינחס עשה את המוטל עליו – דן על פי יכולותיו – וזמרי לא. מדוע באמת אי אפשר ללכת עם התודעה הנשמטית? נראה לומר, שזה מהסיבה שהזכרנו בפרק הקודם, כלומר, האדם שעדיין רואה את הראייה הפשוטה – עודנו נמצא ברמת החיים של ראייה זו, ולכן אינו יכול ללכת עם משהו שהוא רואה אותו ואינו רואה, הוא אינו יכול לעזוב את הקיים בשביל המופשט. ולכן, למרות שמבחינת פנימיותו הוא רוצה לעשות רצון ה' – יש לו טעות בסיסית בשאלה של "איך בוחרים".

ונסיים בדברי רבי צדוק²⁵: "והנה בכל הד' מדרגות עדיין הוא במדרגת נברא שעדיין לא הגיע למדרגת יחידה שהיא היחוד האמיתי מדרגתו של ר"מ כמשנת"ל. ובאותם ב' שנים ומחצה של מדרגת יחידה שכבר הגיעו להרגשת היחוד האמיתי שהוא מדרגת שלא נברא. ונחלקו ממה הוא הנייחא כי גם במדרגת היחוד הגמור ידוע שגם אם רוח המושל האמיתי יעלה עליך למעלה משכלך שתרגיש שאין לך שום שכל משלך כלום; עכ"ז מקומך ומדרגתך אל תנח לדעת ג"כ מדרגת הבחירה ושיראת שמים בידו. ומקומו ר"ל מה שהוא נברא, ובזה העולם אל תנח כי גם שניהם ביחד אמת גמור.

²⁴ פרשת פינחס, ד"ה "וידבר ה'".

²⁵ דובר צדק, אות ח' (מהדוי יהדות, עמ' 13).

וד"ז א"א לשכל האדם להבינו [והוא קו' הרמב"ם בענין ידיעה ובחירה ותיורצו ע"ש בה' תשובה] על בורי' אם לא מי שהשיג ענין מדרגת יחידה וענין היחודים שזהו יסודן. וכמשנת"ל בענין לשיקבה"ו (=לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה) שידע ויבין היטב ששניהם אמת ב' המדרגות מתייחדים יחד וכ"ז אינו ביד שכל האדם להבינו מעצמו אם לא כשעזרו השי"ת להשיג זה בלב מבין ומרגיש [וכמו ששמעתי על איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה (ברכות ד'): ולא אמר כל הסומך גאולה לתפלה מובטח לו כו' דוגמת תהלה לדוד דשם בגמ' יעו"ש. אלא שד"ז אינו ביד האדם לסמוך גאולה לתפלה שהוא היחוד [דבטוחות ויראה ע"פ דרכו] הגמור ואינו ביד האדם רק מי שהוא בן עוה"ב הקב"ה עוזרו ע"ז].

ומאחר שב' המדרגות מיוחדות אצלו ביחוד גמור, נחלקו מאיזה מהם הוא הנייחא האמיתית. ואחר הבי"ש ומחצה שנתבררו במדרגת יחידה על השלימות האנושי האפשרות בה כהנ"ל הכריעו נוח כו' כנ"ל דזה הנייחא הגמורה. דעכשיו שעדיין אינו במדרגת זו [שהוא מדרגת ר"מ כנ"ל ולא כל אדם זוכה] יפשפש כו' צריך הדקדוק במעשים שזהו הגדרות וגבולים את זה תעשה ואת זה לא תעשה, שזה מצד הבריאה שהוא בעלת גבול וכמשנת"ל. משא"כ מצד היחוד האמיתי ומדרגת עד שלא נברא אומר על טמא טהור ומראה פנים כנ"ל. ואין כאן גדר וגבול ומשמוש במעשים וכמשנת"ל".

ונבאר את הדברים. הגמרא בעירובין²⁶ אומרת: "ת"ר, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה. הללו אומרים: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים: נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה: ימשמש במעשיו".

מסביר רבי צדוק: "לא נברא" פירושו שאדם הוא בדרגה כזו שהוא חי באמת את אחדות המציאות, הוא חש בכל עצמיותו אחדות שלמה. וזוהי גם המדרגה הנשמית הנקראת 'יחידה'. ואילו "נברא" היא מדרגה של האדם בעולם הזה, כאשר יש לו תחושה של יצור נפרד, שצריך לעבוד ולצור בעצמו. שלוש שנים זו מציאות מוחלטת, שאדם טבול בתוך איזשהו דבר עם כל ישותו, כמו חזקת קרקעות שקובעת מציאות; ואילו שתי שנים ומחצה – זו מדרגה בה האדם נמצא עמוק מאוד בתוך מציאות מסוימת, אבל הוא עדיין יכול לראות את הראייה הקודמת שלו. בעולם הזה, האדם תמיד נמצא בדרגה של שתי שנים ומחצה. ולכן "גם אם רוח המושל האמיתי יעלה עליך למעלה משכלך... מקומך ומדרגתך אל תנח לדעת ג"כ מדרגת הבחירה"; כלומר – האדם מצוי במציאות כזו ששתי המדרגות קיימות אצלו, הוא מצוי בסתירה פנימית, אבל מעצם העובדה שהוא עדיין יכול לראות את מדרגת הבחירה – זה אומר שהוא עדיין חי אותה וצריך ללכת על פיה, ולכן יפשפש וימשמש במעשיו (מעיון בקטע המצוטט נראה שאכן יכולה להיות מציאות של אדם שכולו במדרגת 'יחידה', מכך שהוא נוקט שניתן להבין את הסתירה בין ההבנות מתוך סייעתא דשמיא).

מצבו של זמרי נראה די דומה למצב עליו נחלקו בית הלל ובית שמאי, והלכה הרי כבית הלל, ולכן גם עליו היה לפסוק כבית הלל. מתוך כך משמע, שעיקר חטאו של זמרי הוא בהחלטה שהראייה הנשמית שלו היא נכונה, וזה שיקול מוטעה. לעומת זאת, במקרה של יהודה ותמר, שמזכיר מי השלוח, צריך לומר שלא היתה החלטה שזה רצון ה', אלא רק נפילה שאי אפשר לעמוד בפניה. יתכן, שמפני שזמרי לא היה חוטא פשוט, אלא טועה בשיקול דעתו – על כן לא היה ראוי לו עונש

מוות של "קנאין פוגעין בו"²⁷, אלא עונש פחות חמור, אבל בכדי להדגיש את גדולת השכל התורני בעולם הזה – זכה פינחס וה' אהבו.

סיכום

הבחירה נמצאת בלבו של האדם, כלומר, בהחלטה מה הוא עושה עם הרצונות הנוגדים שמתרוצצים בקרבו. גם בחירה זו היא למעשה ביד ה', אלא שהאדם לא רואה זאת. מי השלוח מדריך את האדם לחיות כמה שיותר את העובדה הזו, כי היא תהיה לאדם כפרה על עוונותיו. הכרה זו טומנת בחובה סכנה של אמירה ש"אפשר לעשות כל רע, מפני שממילא הכל מה'". האדם הפונה כלפי העצמי האגואיסט שלו – אכן יכול להגיע לזה.

האדם מישראל צריך להבין, שיש הבנות כלליות שאינן שייכות לרמת חייו, אלא רק מתנוצצות, וכנגדן יש הבנות שחיות בתוכו. ברמת חייו של האדם בעולם הזה, ההבנה שהכל מה' – הינה הבנה כללית שאי אפשר לחיות על פיה, כיון שכל דבקותו האלוקית של האדם היא רק מתוך ראייתו החלקית המושתתת על שלילת הרע. עבודת ה' של האדם הינה השותפות בדעתו וברצונו – ברצון ה', כפי שהוא יכול לראותו במציאות. לפעמים אדם גדול נתקל במציאות בה מתרוצצים בתוכו שני רצונות שהם לכאורה רצון ה', האחד נשמתי והשני על פי שכלו האנושי; כל עוד יכול האדם לקלוט גם את הראייה האנושית, וקיימת אצלו סתירה בין הנשמה לראייה השכלית תורנית – הוא עדיין בעולם הזה וצריך לחיות על פיו. זוהי טעותו של זמרי, שהלך על פי בחירתו הנשמתית.

²⁷ סנהדרין דף פ"א :